

EUGEN NEGRICI

Literatura română sub comunism

Ediția a III-a, revăzută și adăugită

POLIROM
2019

© 2019 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4 ; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României :

NEGRICI, EUGEN

Literatura română sub comunism / Eugen Negrici. – Ed. a 3-a. – Iași : Polirom, 2019

ISBN : 978-973-46-6821-2

821.135.1.09

Printed in ROMANIA

Cuprins

Notă despre noua ediție 13

I. ETAPA STALINISMULUI INTEGRAL

(1948-1953)

FAZA FUNDAMENTALISTĂ A REGIMULUI COMUNIST

Cîștigarea controlului asupra artei și culturii după 1944.....	25
Forme de control și presiune: „dezinfectarea cuvîntului tipărit”	25
Primii ani „republicani”. Comunizarea culturii	28
Literatura ca parte a luptei de clasă. O unică doctrină, o singură literatură....	32
Sursele esteticii roșii. Texte teoretice pentru uzul românilor	32
Transformarea literaturii în instrument al propagandei. Ispitirea și aservirea literaților	34
Cîteva considerații despre literatura aservită propagandei și despre forța și penetranța ei	37
A. Propaganda prin poezie	43
Specia poeziei agitatorice ca discurs de persuasiune în masă.	
<i>Soşialnîi zakaz</i> (comanda socială)	43
Un exemplu de campanie propagandistică	57
Cîteva precizări	58
Pauperizarea și epuizarea morală ca manevre pregătitoare	60
Modelul politico-militar al dezbinării și conflictualizării	62
Demonizarea dușmanilor colectivizării	63
Portretul-robot al chiaburului	66
De la propaganda prin demonizare la propaganda prin seducere. „Dumirirea”	68
Avivarea „trecutului odios”	70
Raiul colectivei	73
Idilicul de colhoz.....	75
Poezia unei religii politice. Plaja de opțiuni a emitentului	77
<i>Adoratio</i> (Imnografia comunistă)	78
Cultul apostolilor credinței. „Tătucul Stalin”	78
Lenin – un mit de rezervă	82
Primul zeu național. Cultul lui Dej	84

„Martirii” credinței.....	85
Biserica protectoare – Partidul	87
Omul nou: cel ce a înțeles.....	91
Sovieticul – prototipul absolut al omului nou	92
Eroul autohton.....	97
Început de viață nouă. Emanciparea	104
<i>Imprecatio</i>	110
Retorica exortativă. Înveninarea.....	110
„Ura împotriva dușmanului de clasă și a reminiscențelor trecutului” .	112
„Ura împotriva imperialiștilor ațîțători la război și a lacheilor lor”	116
B. Propaganda prin proză.....	126
Proza unei religii politice. <i>Adoratio et imprecatio</i>	127
Texte de campanie. Dogma în acțiune. Pamfletul (<i>Imprecatio</i>) și reportajul (<i>Adoratio</i>). Afurisenii și proslăviri	131
Proza conflictelor antagonice. Romanele luptei de clasă.....	133
Proza istorică orientată politic	135
Semnele sclerozei. Fisurarea dogmei	138

II. ETAPA DESTALINIZĂRII FORMALE (1953-1957) MIMAREA DEZGHEȚULUI. O DEDOGMATIZARE INCONSECVENTĂ ȘI PERFIDĂ

A. Evoluția poeziei după 1953. Consecințele noului context politic.	
Un dezgheț controlat. Tactici de vremuri noi. Prudență și curaj	147
Fermentații noului: tinerii și alți nediscreditați politic. Împrospătarea cadrelor. „Cine nu e împotriva noastră ar putea fi cu noi”.	
Ideo-generația climatului poststalinist	148
Rolul „tovarășilor de drum”. Sprijinul indirect al celor recuperați și retipăriți.....	150
Necesitatea „renovării” poeziei. Orbecăiri teoretice. Dezbateri, dileme și făcături conceptuale. De la explicit la implicit	158
Erodarea bazelor poeziei agitatorice. Despicarea trunchiului. „Moderniștii” și „tradiționaliștii”.....	160
Apogeul relaxării poststaliniste. Congresul Scriitorilor din 1956	162
Poezia aservită propagandei se adaptează din mers	164
Funcția propagandistică ambalată într-un nou veșmînt. Prelucrarea lirică a prozei realist-socialiste. Hibrizii lirico-epici – premise ale înnoirii.....	165
Exemplul lui Labiș.....	167
Poezia tolerată din rațiuni politice. Cîștigarea unui culoar profitabil pentru poezie.....	172
Ignorarea temelor „majore”. „A scrie altfel”	172
Contribuția revistei <i>Steaua</i> la înlăturarea efectelor dogmatismului. Lărgirea ariei tematice. Depolitizarea naturii.....	173

Rolul lui Baconsky în procesul renașterii poeziei. De la bucolicul socialist la pastel și de la pastel la poezia de notație. Teme și pretexte poetice noi: nudul în peisaj; momente ale istoriei naționale.....	176
Alți poeți de la <i>Steaua</i>	183
Și câteva concluzii	193
B. Evoluția prozei. O dedogmatizare inconsecventă și perfidă.	
Confuzia zonei doctrinare	198
Proza aservită propagandei se adaptează noilor condiții. O altă viziune asupra contradicțiilor de clasă. Conflictul neantagonic și consecințele apariției lui în prim-plan. Diminuarea importanței textelor de campanie; îndulcirea satirei; decăderea pamfletului de clasă.....	201
Încorporarea mai abilă a ideologiei. Partinitatea implicită. De la explicit la implicit. Hibridii narativi	204
Proza tolerată din rațiuni tactice. O paranteză istorică: 1953-1957	214
Despicarea trunchiului. Cîștigarea unui culoar profitabil pentru literatură. Redescoperirea complexității artei și a literaturii ca literatură. Renunțarea la determinismul simplist. Părăsirea „temelor majore” și a eroilor clasei muncitoare. Evitarea presiunii ideologice prin abordarea trecutului și ocolirea prezentului.....	214
Proze realiste cu tehnici narrative și tipologii tradiționale fără implicații politice periculoase. Redescoperirea tipologiilor, a „realismului critic” și a personajului complex	216
Revenirea individului în scena literaturii și redescoperirea complexității psihologice	223
Lărgirea ariei realismului. Proze pitorești de mediu. Victoria excepționalului, a perifericului, a insolitului	230
Evitarea presiunii ideologice prin proza de aventuri, exotică și senzatională. Mugurii evazionismului.....	233

III. RESURECȚIA DOGMATISMULUI (1957-1964)

CONTRAOFENSIVA REALISMULUI SOCIALIST; UN ÎNGHEȚ PESTE DEZGHEȚ

Revoluția din Ungaria și schimbarea contextului politic. O repliere pe vechi aliniamente	239
A. Evoluția poeziei după 1956	242
Ultima tentativă a criticii dogmatice de reîntemeiere a realismului socialist	242
Un răstimp al stagnării	246
B. Evoluția prozei	250
Un îngheț peste dezgheț	250
Aspirația la literaritate. Încercări timide de reluare a bătăliei cu Cenzura și a procesului de dezideologizare. Căi de evadare din formalismul crispant și din schematismul tipologic	251
Reapariția interesului pentru individ și pentru complexitatea naturii umane. Proza biografică în care domină subiectivitatea auctorială	255
Proze pitorești de mediu cu eroi „suciți” și întâmplări bizare	257

Poezia confesivă. De la lirica declarativismului ingenuu la poezia ca depozitie morală	340
Reaparitia poeziilor de dragoste, romanțios-idilice și de notație intimistă. Cultul armoniei și al purității. Lirica efuziunilor sentimentale	342
Semne ale tendinței de reconfigurare a polului tradiționalist al poeziei românești. Nostalgia satului amenințat cu dispariția	344
Esențializarea, densificarea, concentrarea expresiei. Poezia euristică (de reflecție)	347
Cezar Baltag	348
Marin Sorescu – demitizarea solemnității; mitizarea banalității	351
Poeții care au obligat critica să-și revizuiască instrumentarul	358
Delirații vizionare. Precipitarea metodică a organului imaginativ	359
Nichita Stănescu	359
Fantasmaticul Ion Gheorghe. Un caz de transvazare/mitologizare	372
Poezia aservită	376

V. ETAPA NAȚIONALISMULUI COMUNIST ȘI A IZOLAȚIONISMULUI CEAUȘIST (1971-1989)

1971. Campania de reîndoctrinare și efectele ei	379
Continuarea procesului de modernizare și europenizare a literaturii române	387
„Starea de replică” a literaturii române. Paradoxala ei fecunditate	388
Apariția în spațiul literar a unor grupări influente	390
Proza tolerată	394
a) <i>Aspirația la adevăr</i>	394
Continuarea procesului dificil de revelare a adevărului (politic, istoric, social, moral). Lupta cu „Ministerul Adevărului”. Dezvăluirea „erorilor obsedantului deceniu” și a consecințelor lor. Dificultăți, stratageme, concesi, formule defensive	394
Relevarea, prin apel la aluzie, alegorie, parabolă, analogie, a caracterului nociv al prezentului ceaușist. Dificultăți, stratageme, concesi, formule defensive	408
Asumarea riscului dezvăluirii directe a climatului demoralizant, a problematicii omului și a înstrăinării în comunismul ceaușist	412
Încercări de reconsiderare, sub pretextul ficțiunii, a evenimentelor istoriei naționale. Rîvna veridicității. Asumarea funcției istoriografice	424
Consemnarea realității cotidiene ca replică la minciuna oficială	430
Proza aservită	438
Contracararea literaturii justițiare. Proza cu activiști superiori de partid în suferință. Legitimarea erorilor ceaușiste	438
Proza tolerată	441
b) <i>Aspirația la literaritate</i>	441
Afirmarea complexității naturii umane. Proza de introspecție și analiză. Predilecția pentru „cazuri” și comportamente imprevizibile	441

Proza de evocare a unor destine excepționale. Obsesia salvării istoriei.	
Cronicarii târzii : Cronicile „micii istorii”	447
Cronicile mării istorii	456
Sociografii cu sensuri simbolice și sugestii mitice	459
Transfigurări ale realului. Plăsmuirea de tărîmuri insolite	465
Modernizarea narațiunii și alunecarea în fantastic și mitic prin ambiguitatea, relativizarea mesajului, ca o consecință a spaimei de claritate	467
Realismul magic : triumful imaginației și al fanteziei.....	480
Realismul cotidian și reverberațiile lui fantastice.	
Fabricarea fantasticului	496
Proza livrescă, autoreferențială și parodică. Literatura exercițiilor de stil. Literatura literaturii. De la <i>mimesis</i> la <i>poiesis</i>	506
Curmarea cursului recuperator al literaturii române. Splendoarea și nocivitatea involuntară a producției literare optzeciste. Amurgul modernității : sfârșit al zilei sau început al nopții?	521
Poezia aservită	530
Mitul patriei primejduite, ca diversiune	532
De la obligație la rutină	534
Sodomizarea.....	537
Poezia tolerată.....	540
Nevoia de durată a liricii. Depășirea momentului poeziei reflexive.....	540
a) <i>Decuplarea facultăților vizionare. Ipostazieri, transfigurări, omologări de ipostaze</i>	540
Ioan Alexandru – un caz de palingenezie. De la transcendere la transvazare. De la Ion Alexandru la Ioan al Luminii	540
Florin Mugur. Jocul trist al asumării de destine și ipostaze. Fuga de sine	547
Leonid Dimov. Metamorfoze deductive. Spectacolul productivității imaginative, creatoare de irealități coerente. Victoria gratuității	551
Emil Brumaru. Redobîndirea gingășiei simțurilor. Ivirea unei suprarealități suave, livresc-ștregărești. Mitologia derizoriului	554
Mircea Ciobanu. Înfierarea ipostazelor disperării și suferinței. Asumarea stării de mărturisitor întru credință	557
Ileana Mălăncioiu. Identificări, transvazări, vedenii poematice. Prima noastră mitologie a morții	566
Nevoia de slobozire, de dezlegare a liricii de ambiția de a produce sens. Schimbarea atitudinii față de real	578
b) <i>Poezia constatativă. Modelul mental al consemnării</i>	5
Primele semne : Petre Stoica.....	578
Un urmaș al lui Bacovia : Constantin Abăluță	581
Asaltat de tăcere : George Almosnino.....	588
Mircea Ivănescu. „Iarna unei nemișcări sterpe de gânduri, într-un plictis ivorin”	590
c) <i>Poezia care comunică o stare. Revelarea stărilor de conștiință. Victoria metonimiei și a formelor grimasante</i>	600

Expresioniștii. Poeți ai neliniștii, ai incertitudinii și înstrăinării.	
Poezia existențială. Revelarea stărilor de conștiință	600
Un precursor: Ion Caraion, poet întru neliniște. Mișcarea neodihnit destructurantă a gândirii producătoare	601
Virgil Mazilescu. Poezia efectelor fără cauze	604
Gestica simptomatică. Vasile Vlad	607
Nicolae Prelipceanu. De la poezia de cunoaștere la poezia de recunoaștere	612
Dinu Flămând. Semnele înstrăinării și ale dezagregării. Note expresioniste.....	615
Angela Marinescu. Tensiunea brizantă a exasperării ce precedă autodistrugerea.....	619
Ion Mureșan	623
L.I. Stoiciu. Forme grimasante. Sensibilități ultragiutate	625
Manieriștii. Metamorfozări aleatorii	627
Horia Zilieru	627
Șerban Foarță	629
Semnele amurgului modernității. Tardomodernismul universitar.	
Optzeciștii. Depoetizarea și dezinhibarea limbajului liric. Setea de autenticitate. Schimbarea atitudinii față de lume. Reacții la poleirea ideologică și la poezia diafan-evazivă a înaintașilor.....	631
Falanga optzecistă	634
Mircea Cărtărescu. Burlescul liric.....	634
Florin Iaru	636
Ion Stratan	638
Traian T. Coșovei.....	638
Poezia declarativismului ingenuu. Confesiuni sarcastice, devoalări, autoflagelări. Mariana Marin.....	639
Înfruntînd pudibonderia comunistă. Atelierul de necruțătorie al Martei	641
<i>Poeta Vates</i> . Spre o poezie a angajamentului moral, social și politic	642
Un combatant în numele Purității. Mircea Dinescu.....	642
De la poezia ca depozitie morală la poezia aluziv-politică. Efecte de recunoaștere	646
Poezia adevărurilor prescurtate.....	647
Disidența și avantajele ei.....	650

CÎTEVA REFLECȚII ASUPRA EVOLUȚIEI LITERATURII ROMÂNE DIN COMUNISM ȘI CÎTEVA CONCLUZII

Literatura română din comunism a evoluat în regim de replică.	
„Legea deplasării de la roșu”	655
1948 – Bolșevizarea. Datele dezastrului.....	656
1953 – Moartea lui Stalin. Începutul Reconquistei. Împutinarea nefirescului. Ontogenia repetă filogenia	657

1956 – Revoluția maghiară și consecințele ei – un îngheț peste dezgheț ; recidiva realismului socialist ; replierea pe vechi aliniamente ; consolidarea pozițiilor cucerite și păstrarea cursului spre estetic	658
1964 – Declarația din aprilie. Reluarea Reconquistei. Marșul spre trecut. Ocuparea albiilor părăsite. Densificarea și diversificarea prozei și poeziei. Înmulțirea vocilor. O albie nouă. Literatura dezvoltărilor și consecințele ei	659
1971 – Eșecul încercării de reîndoctrinare ideologică. Procesul de neoprit al recuceririi esteticului. Consolidarea și apărarea literaturii ca literatură.....	663
1. Tendințe în proză	665
Continuarea, în regim de replică, a procesului de modernizare și europenizare. Ocuparea altor nișe. Favorizarea rafinamentului stilistic, a artisticității și a evaziunii. Depășirea orizontului estetic interbelic. Proza autoreflexivă, formă supremă a estetismului. Semnele apusului paradigmei moderniste.....	665
Avântul prozei dezvoltărilor. Contribuția cititorilor	668
Reorientarea spre real în regim de replică	669
2. Tendințe în poezie	671
Înflorirea deplină a poeziei după 1971. Schimbări notabile. Depășirea orizontului estetic interbelic.....	671
Intrarea, pe căi specifice, în lumea modernismului <i>hard</i> european (poezia vizionară ; poezia metonimică, reflex târziu al expresionismului).....	672
Schimbări în atitudinea față de real. Semnele uzurii modelului poetic secular bazat pe prelucrare și potențare. <i>Adequatio rei</i> – modelul mental al consemnării ca refuz al retoricii elogiului. Orientarea spre real și simplitate în regim de replică. „Citarea” realului ca reproș.....	674
Semnele apusului de paradigmă. Poezia autoreflexivă, formă supremă a estetismului	677
Avântul poeziei „dezvoltărilor”. Gloria poezilor-cîrtitori. Contribuția cititorilor	677
Tendința de diversificare a fost contrabalansată de cea contrară, de omogenizare. Literatura și-a asumat funcții și riscuri.....	679
Care sînt perspectivele acestei literaturi? Paradoxul ei	682
<i>O precizare</i>	685

Proza tolerată

a) *Aspirația la adevăr*

Începutul procesului dificil de recucerire a adevărului (politic, istoric, social, moral). Preluarea funcțiilor istoriografiei

Era firesc ca *adevărul* să reprezinte o obsesie (și nu numai pentru scriitori) într-un regim al minciunii generalizate. Cîtă propagandă, atîta dorință de adevăr. Sau, cum se exprima un personaj al lui Kundera, „lupta omului împotriva puterii este lupta memoriei împotriva uitării”. Această aspirație la *adevăr* (istoric, politic, social etc.) a dat naștere, după 1964, unei literaturi justițiare, de reconsiderare a trecutului falsificat și de dezvăluire a „racilelor” societății socialiste.

Noua politică inițiată la jumătatea anilor '60 a deschis un culoar îmbietor pentru scriitorii cu spirit civic. Va fi culoarul literaturii de mare și imediat succes la public. L-au ales atît scriitorii de bună-credință și cu un autentic spirit civic, cît și cei care au dorit să cîștige, ușor și rapid, simpatia unor cititori care, abrutizați de minciuna cotidiană a puterii, se lăsau mulțumiți și cu fărîme de adevăr. El este culoarul care a favorizat impostura, gloria de două zile, urcările vertiginoase în top, verdictele precipitate și, în genere, toate erorile, inconsecvențele și confuziile pe care critica de întîmpinare – ea însăși beneficiară atunci a unei aureole dilatate în mod nemeritat – ni le-a lăsat, după Revoluție, drept moștenire în veșnic litigiu.

Literatura pe care o publicau atunci scriitorii cu astfel de veleități prelua o parte din funcțiile unei prese cu adevărat libere, ale unei *istoriografii* care nu avea, în condițiile date, cum să meargă prea departe cu dezvăluirile, ale unei *sociologii* și *politologii* ca și inexistente.

Ca să poată strecura în țesătura textelor fie și un neînsemnat, un biet „adevăr” social sau politic, o mică aluzie sau o firavă observație deranjantă sau socotită a fi „prea tare” în legătură cu trecutul sau prezentul regimului, cu sănătatea lui deloc înfloritoare, cu starea de înstrăinare care ne marca tuturor destinul, chiar scriitorii de bună-credință și cu personalitate de luptător au fost obligați să recurgă la *formule defensive de protecție*.

Situația a fost de-a dreptul ingrătă pentru cei ce se arătau preocupați de conflictul major al individului cu puterea și care considerau că este de datoria lor să lase o mărturie asupra stării de deznădejde a țării, să nu abdice de la rolul tradițional jucat de scriitor, acela de a fi o conștiință a națiunii în vremuri tulburi. Dacă voiau să aprofundeze, pe cît posibil, psihologia lui *homo sovieticus* (în varianta lui românească), să desfacă în componente și să analizeze, atent

și cu mijloace specifice literaturii, mecanismele teroriste ale puterii și raportul complex al acesteia cu individul, scriitorii nu aveau la îndemână prea multe soluții.

Primele dezvăluiri ale erorilor trecutului comunist. Apariția literaturii „obsedantului deceniu”

O soluție relativ simplă era să transfere trama narativă și situațiile conflictuale într-o etapă clasată a comunismului românesc sau – mizînd pe virtuțile analogiei – în istoria altor regimuri totalitare (fie ele de nuanță fascistă). Se profita în felul acesta chiar de concesiile făcute scriitorilor de *cenzură*, demult, în anii '50 și devenită astfel, de atunci, o regulă pentru toate etapele socialismului românesc: „Cu trecutul, da, puteți fi combativi!”. „Trecutul” despre care se putea vorbi după 1965 era cel legat de regimul lui Gheorghiu-Dej și de abuzurile acestuia, dezvăluite în câteva plenare răsunătoare de noul secretar general, ocupat – ca orice secretar general comunist – cu făurirea cultului propriu prin coborîrea nimbului predecesorului.

Cu toate acestea, scriitorii – avertizați delicat, printre rînduri, de articolele criticilor de direcție – trebuiau să țină seama de faptul că toate cele întîmplate au avut loc totuși în timpul unor prefaceri revoluționare, în vremea unui socialism incipient, cu acele defecțiuni de creștere și cu disfuncționalități inerente, nu-i așa, schimbării din temelii a lumii. În mintea tuturor stăruia bine-cunoscuta, atunci, și vicleana formulă confecționată la Kremlin spre a reîntări încrederea clătinată a intelectualilor de stînga din Europa: „Uraganul primenitor al revoluției nu frînge numai uscăturile pădurii”. Ea se alătura celorlalte bine-cunoscute comparații bune la toate, gata să astupe orice fisură a regimului și să chezășuiască toate crimele lui trecute și viitoare.

În consecință, fiind la mijloc „racilele” unui trecut socialist, cît de radical ar fi fost, în intenție, demersul critic al scriitorilor, el nu putea, nu avea voie să pună în cauză esența regimului (economia centralizată și puterea partidului unic). Cu sau fără voie, oricît de talentat ar fi fost prozatorul, oricît de complexă ar fi fost analiza psihologică și de densă narațiunea lui, nu-ți poți reprima senzația că asisti la prestidigitația unui conformist mai mult sau mai puțin abil.

Printre primii scriitori care au profitat de șansa pe care o oferea conținutul demascator al plenarelor ceaușiste din anii 1966 și 1967 a fost MARIN PREDĂ, care își putea spune păsul într-o chestiune care l-a obsedat continuu: *tragedia satului românesc* infestat, pînă la ultimele celule, de cancerul comunist, traumatizat de schimbările impuse, cu tenacitate diabolică, de cei care vedeau, pînă și în micul proprietar de pămînt, un posibil viitor dușman de clasă.

În *Moromeții II* (1967), el surprinde, în tușe aspre, naturaliste, imposibile cu doar cîțiva ani înainte, deruta dramatică a satului în timpul sinistrei campanii

a cotelor obligatorii și a colectivizării forțate. Excepționala figură centrală a volumului I al *Moromeților*, contemplativul, socraticul, ironicul Ilie Moromete s-a deklasat, și-a pierdut farmecul și a devenit, ca toată lumea în carte și în socialism, un simplu figurant într-o sarabandă de evenimente care îl depășesc. Exponentul *noului* e fiul său, Niculae Moromete – acum activist, instructor raional, devotat ideilor socialismului, cinstit în intenții, dar derutat el însuși de caracterul terorist al regimului. E incapabil să-și constituie o conduită fermă, pe placul „avangardei clasei muncitoare”, adică să fie un instrument orb, fără probleme de conștiință, fapt pentru care e și scos din activul de partid, care avea nevoie de executanți abjecți și fără scrupule.

În această epopee neagră, sătenii constituie un fundal de figuranți cărora nu le-a dispărut cu totul capacitatea, milenar perfecționată, de disimulare, de rezistență înverșunată. Dar, de această dată, simțeau că se află în fața unor dușmani implacabili, vicleni și mai tenaci decât ei și care, pe deasupra, erau recrutați chiar din rîndurile rudelor (sărăntocii satului, cu complexe și dor obscur de răzbunare) ori dintre copiii lor, pervertiți și înrăiți de mecanismul puterii.

Cartea apărută cu un deceniu înainte (*Moromeții I*) va putea fi înțeleasă dintr-o altă perspectivă. Veritabila dramă a lui Moromete, a „celui din urmă țaran”, abia acum se desăvârșește, iar întâmplările care-i erodaseră autoritatea în familie și-i adumbriseră viața se dovedesc o biată anticipare, o anemică prefigurare a ceea ce s-a dezlănțuit nimicitor asupra sa, a satului, a moralei acestuia și a întregii spiritualități rurale în anii comunismului. Dintr-un tărîm al stabilității și al rezistenței în fața agresiunii istoriei, satul a devenit un spațiu la fel de vulnerabil ca acela al orașului (miticul loc al pierzaniei).

Moromeții II trage cortina peste o lume care dispare. Moromete își pierde disponibilitatea contemplativă, voluptatea înscenărilor comice, a ironiei totale și intră, ca o păpușă inertă de iarmaroc, manipulată de altcineva, în istorie, o istorie confuză, dar amenințătoare, reprezentată – simbolic – chiar de fiul său. El nu-și poate proteja independența și gratuitatea (sau măcar iluzia ei) în fața „vicleniilor istoriei” (de care vorbește Preda în *Imposibila întoarcere*).

Deși țaran și „exponent al unei clase”, Moromete reprezintă, în fond, chiar spiritul independent, inapt de compromisuri și plieri, care (ca și acela din lumea intelectualității) nu poate supraviețui în comunism. El se clatină și pînă la urmă dispare. Tocmai momentul acesta al derutei și al eșuării încercării de adaptare (care creează condiția psihologică a prăbușirii oricărei ființe cu adevărat excepționale) e surprins în cartea lui Preda din 1967.

Interesant e faptul că imaginile reziduale ale lecturii (mai mult sau mai puțin îndepărtate) a primului volum potentează aura tragică a acestui rege Lear al cîmpiei danubiene. El este, în comunism, aburul fantomatic al celui de altădată. Prestigiul lui în sat s-a stins cu totul, feciorii și nevasta l-au părăsit și, în cel mai bun caz, îl ignoră, nimeni nu-i mai bagă în seamă ironiile, sarcasmul și micile farse, care făceau odinioară deliciul sătenilor. I se întoarce vorba de fitecine și el este acum cel luat peste picior. Constrîns de presiunea insuportabilă a cotelor și de sărăcie, își calcă pe suflet și solicită bani, uluit

de gestul pe care niciodată, pe vremuri, nu l-ar fi făcut, fiului Niculae, activistul de astăzi, pe care mai ieri nu-l ajutase să se ducă la carte.

Cu Niculae, în postura lui de reprezentant al unui alt mod de viață, se confruntă el, de fapt, tot timpul în zecile de pagini de dialog, direct sau imaginar, care alcătuiesc structura dramatică a acestei cărți. Astfel, cu tatăl și fiul veșnic în dispută, romanul poate fi privit ca o ambițioasă punere în scenă a unui mișcător conflict de generații, care e, în același timp, unul social, politic și istoric.

Până în 1989, interpreții romanului știau, cu voioasă certitudine, care dintre Moromeți se iluziona. Celor ce recitesc astăzi volumul, frazele lui Ilie Moromete nu li se mai par vorbele năuce ale profetului unei cauze cu totul pierdute :

Până în clipa din urmă omul e dator să țină la rostul lui, chit că rostul ăsta cine știe ce s-o alege din el! (...) Că tu vii să-mi spui că noi sîntem ultimii țărani de pe lume și că trebuie să dispărem. Și de ce crezi tu că n-ai fi ultimul prost de pe lume și că mai degrabă tu ar trebui să dispari, nu eu?

*

Oricît de buruienose și antipatic-persuasive, cărțile lui ION LĂNCRĂNȚAN nu pot fi eludate de cel ce se ocupă de felul cum a fost rescrisă, după 1964, istoria „obsedantului deceniu”. Prozatorul acesta este printre primii care refuză trecutul ideologizat de literatura de partid și printre pușinii care o fac nu din oportunism, ci dintr-un impuls de limpezire morală specific mediocrilor muncii de principii.

Reluînd o nuvelă mai veche, romanul *Cordovanii* (1963) face, prin vocea țaranului Lae Cordovan, cronică a întâmplărilor tragice prin care a trecut un sat românesc (Dunga-de-Sus) după război. Titlul indică faptul că, la centru, se află o istorie de grup social. E vorba de familia unui flăcău „rădăcinos”, dar, în fond, sensibil, a cărui întoarcere din război (nemaiașteptată de rude) dă naștere mult prea cunoscutelor înfruntări demente pentru moștenire. Dușmăniile năprasnice care se ivesc în propria familie, sub blestemul rebrenian al pămîntului, scenele de instinctualitate dezlănțuită acoperă epic o mare parte din carte, dîndu-i o anume vivacitate, în pofida numeroaselor digresiuni și a stilului clișeizat și jurnalistic în care se exprimă personajul narator-comentator.

La aproape un deceniu de la apariția *Moromeților I*, un alt scriitor surprinde eșecul absolut al individualismului țărănesc, care sucombă nu în fața noilor relații capitaliste (greu, dar nu imposibil de asimilat de societatea noastră încă patriarhală în preajma războiului), ci în fața unui taifun cu adevărat devastator : colectivizarea forțată.

De la sfîrșitul războiului, mai precis de la vicleana reformă agrară din 1945 pînă în ziua în care eroul-narator semnează cererea de intrare în GAC, au loc atîtea evenimente și atîtea prăbușiri sufletești în familia Cordovanilor, încît tensiunea care se acumulase își cerea o rezolvare pe măsura vremurilor noi. În stilul literaturii anilor '50, ea nu putea veni decît odată cu semnătura

cu pricina. Dramatizarea istoriei Cordovanilor e un artificiu retoric ce ar putea să pară nevinovat, dar care are în spate un paragraf ușor de recunoscut din propaganda de partid care anunța sfârșitul răului în lume odată cu intrarea clasei țărănești în paradis – paradisul „colectivei”.

Edițiile succesiv revizuite (din 1967 și din 1972) ale romanului reintroduc pasaje cenzurate în 1963 și reinterpretează conflictul țărănimii cu autoritățile dejiste. Ele sînt expresia efortului de adaptare la noile indicații de partid și la replicile din ce în ce mai îndrăznețe date de confrăți prozei realist-socialiste cu țărani.

Primele încercări de dezvăluire a caracterului nociv al prezentului ceaușist; dificultăți, stratageme, concesi. Revelarea (prin recurs la alegorie sau parabolă) a mecanismelor puterii absolute

Ca să îndestuleze foamea de adevăr a cititorilor (*vocația veridicului și a informării*) fără a se simți avertizați mereu de luminița roșie a unor tabuuri, scriitorii mai aveau la dispoziție o altă soluție. Ei s-au simțit împinși să se refugieze, nu de puține ori, într-o perioadă și mai îndepărtată din istorie, una în care atmosfera, tensiunea socială, traiul oamenilor, raportul lor cu puterea, psihologiile conducătorilor și ale supușilor să semene cît de cît cu cele din comunism.

Și cu care epocă era în măsură comunismul dîmbovițean să rezoneze mai convingător și mai clar aluziv decît cu secolul fanarioților? Din acele vremuri neobișnuite și tragice era la îndemîină să recrutezi personaje, conflicte și subiecte „cu trimitere”.

Sedus de secolul complex și atroce al domniilor fanariote, ca și de jocul înmulțirii seriilor de analogii pe care și-l putea oferi, EUGEN BARBU adună în romanul *Princepele* (1969) toate acele date care, alcătuiind sinteza unei cîrmuiri din secolul al XVIII-lea, vorbesc, în fond, despre însîngeratul și samavolnicul nostru secol totalitar. Iată un conspect de fapte care îndreptățesc analogia:

Tiran „luminat” – ca, vai!, mai toți tiranii lumii acesteia –, „princepele” instaurează domnia fricii, a lingușirii, a delațiunii și a iscoadelor. Împînzind țara, „spuitorii la agie”, „ficienii” se folosesc, ca „să scoată pînă și adevărul din neadevăr”, de „soațe și ibovnice” și de prietenii cei mai buni, „căznindu-i, amenințîndu-i în toate chipurile și ducîndu-i, la nevoie cu bătaii de bice”, într-un loc tănuit, spre a-i pierde. Pentru a preîntîmpina răzvrătirile, iscoade „se iviseră pretutindeni, în cancelarii, în odăile de taină, în spătării, unde îi așteptau oștepe luminate, și chiar în așternut”. Unde întorci privirea, nu vezi decît cortegii de calamități, abuzuri și acte domnești scelerate, crime, torturi, cruzimi neînchipuite, nesfîrșite chiolhanuri urmate de orgii sexuale, ceremonii peste ceremonii – reluate fără noimă, mereu și mereu, în timp ce sărăcia se lățește neliniștitor în jur.

Consiliat de un sfetnic de taină, nelipsitul rînduitor de șoapte și întocmitor de destine, cîrmuitorul, „magnificul”, „strălucitul”, „divinul” – cum îl numea corul adulatoarelor – se gîndește, cuprins de megalomanie, să înalțe, spre gloria sa, construcții mărețe cu ajutorul bogăției pădurilor, apelor și pămîntului țării.

Sub teroarea pe care o exercită, poporul s-a ticăloșit, demnitatea și onoarea au dispărut cu totul („Tot ce a fost cinstit în țara asta zace în beciuri”). Stăpîne pe veci par să fi rămas doar minciuna și cinismul („Gura mea – zice Principele – fată minciuni fără sfială, cu o mîină mîngîi și cu alta retez capete”). Gura Principei rostește și o frază pe care orice conducător marxist al secolului nostru a spus-o sau ar fi putut-o spune măcar o dată :

Mitropolitul mă binecuvîntă și mă numește în fața mulțimii cel mai mare prieten al acestui norod, eu îl jupoi și el se roagă pentru sănătatea mea.

Publicînd romanul înainte ca domnia lui Nicolae Ceaușescu să capete caracteristici fanariote și să poarte toate semnele tiraniei, Eugen Barbu proba nu atît posedarea unor aptitudini premonitorii, cît putința scriitoricească de a dezvolta cu imaginația, din aproape în aproape, premisele unui model anume de autoritarism politic. Dar să stăruim puțin asupra cărții și să o analizăm cu ochii cititorilor de astăzi.

Cititorii de ieri, cît de cît familiarizați cu conflictele lumii scriitoricești, au identificat cu ușurință în cîteva locuri din roman și pe adversarii lui Eugen Barbu, pe care, în „Infernul” lui, romancierul îi pune să se împărtășească și să se boteze în fecale. Și în alte privințe, *Princepele* părea, în 1969 – ca și *Scrinul negru* la vremea lui –, un roman istoric cu „cheie” și cu polițe de plătit. Prin trecerea timpului, aspectul acesta, care cobora totuși valoarea prozei ca ficțiune și basm liric, și-a pierdut importanța, dar, în anul apariției cărții, el a accentuat senzația cititorului că se află în fața unei mari construcții aluzive și că trebuie să caute raportările și să citească printre rînduri, chiar dacă se simte fascinat de atmosfera cărții și de farmecul scriiturii.

Înrîuriți de Orwell și de lectura unor utopii negative, sîntem înclinați astăzi să vedem în *Princepele* o parabolă politică și o meditație asupra exercitării puterii într-o lume balcanică, guvernată de inerție și de moravuri specifice. Numai că, după cîteva ani de oribilă tranziție postrevoluționară, sîntem și mai tentați să spunem că fanariotismul de care vorbește cartea nu este un fenomen cu limite istorice, ci numele stării noastre de fapt.

Eugen Barbu vorbește, în fond, de specificul național, de esența românismului – felul nostru de a fi ce pare imposibil de schimbat – pusă, doar pusă în evidență și consacrată de autoritarismul unei puteri perverse ce seamănă întru cîtva cu aceea impusă țării de PCR cu ajutorul străinului atotputernic, al elementelor alogene din interior și al poporului român însuși. O conducere politică exercitată în felul celei exercitate în roman și a celei din socialism sporește nevolnicia neamului, îi accentuează slăbiciunile morale, consolidează sentimentul neputinței și fatalității.

Și structura circulară a cărții ne obligă să ne gîndim la faptul că pe aceste meleaguri răsăritene nimic nu poate propăși și că în veci aceleași roluri istorice